

вартаўнікі... Клаўстрафобія і напружанасць атмасферы апавядання, сфакусаванасць на адным дзеянні, якое іранічна заканчваецца паражэннем, няўдачай, стылёвы, жанравы і сюжэтны мінімалізм ствараюць у сукупнасці моцны «ядзерны» эфект.

У аснове канфлікта – толькі дарэмнае змаганне жывой істоты з нежывой матэрыяй, якая, тым не менш, метафарычна вызначае сістэму, дыктатуру, бяспраўе і гаротную долю чалавека. Аднак гэты мінімалізм і супрацьпастаўленне чалавека і сцяны хаваюць тонкі гуманістычны падтэкст, які прачытваецца нават у саміх «дзеючых асобах» апавядання. З аднаго боку, жанравыя і стылёвыя асаблівасці набліжаюць твор да сартраўскай алегарычнай прытчы, тым самым надаючы тэксту рысы атэістычнага гуманізму, паводле ўжо ўзгаданай класіфікацыі У. А. Сміта. Аднак багаты шэраг прыметнікаў і прыслоўяў, якія вызначаюць якасці сцяны і месца зняволення, надае тэксту таксама свой асабісты псіхалагізм, які ў нейкай ступені абыякавы да цэнтральнай філасофскай думкі і скіраваны на вывучэнне эмацыйнай сферы чалавечай свядомасці. Так, гэтая сцяна *халодная, закапцелая, глухая, зацвярдзелая*. Насуперак гэтай непарушнай статыцы (якую, на здзіўленне, надзея на жыццё і прага волі змаглі пераадолець) выступае такое ўразлівае і слабое чалавечае цела, зламаная псіхіка, адзінокая і бездапаможная воля. Менавіта праз такі кантраст нараджаецца алегарычны гуманізм. Аўтар не задаецца пытаннем наконт таго, ці сапраўды вінаваты гэты чалавек, ці здзейсніў ён якое-небудзь злачынства, акрамя ўдзелу ў забароненых рэжымам палітычных рухах. Галоўнае – гэта чалавек супраць сістэмы, дыктатуры, «сцяны». Паражэнне ў гэтай маўклівай барацьбе можна тлумачыць дваяка: як экзистэнцыяльную бессэнсоўнасць такога супрацьстаяння, з аднаго боку, а з другога – як права, моц і вартасць чалавечага жыцця, нават калі яно абрываецца на турэмным падворку.

У выніку можна падагуліць аналіз двух алегарычных аповедаў В. Быкава сцвярджэннем наяўнасці некалькіх плыняў гуманізму ХХ ст.: натуралістычнага, нарматыўнага, атэістычнага і самабытнага – алегарычнага.

Ю. У. Раманчук

ЭНАНТЫЁСЕМІЯ ЯК САМАСТОЙНАЯ ЛЕКСІКА-СЕМАНТЫЧНАЯ КАТЭГОРЫЯ

Кожнаму прадмету або з’яве матэрыяльнага свету ўласцівы ўнутраныя супрацьлегласці. Гэтыя супрацьлегласці знаходзяцца ў пэўнай цэласнасці і ўзаемадзеянні, але пры гэтым вядуць паміж сабой барацьбу і ўзаемна выключаюць адзін аднаго. Так, у фізіцы – гэта атамы са станоўча і адмоўна зараджанымі часціцамі, у медыцыне – абмен рэчываў як адзінства працэсаў асіміляцыі і дысіміляцыя, у неўралогіі – дзейнасць нервовай сістэмы як адзінства працэсаў ўзбуджэння і тармажэння, у грамадскім жыцці – эксплуатацыя і сатворчасць, у сістэме мовы – энантыёсемія.

Энантыёсемія ўяўляе сабой складаны і неадназначны феномен, які даўно з’яўляецца аб’ектам вывучэння лінгвістычнай навукі. Аднак неабходнасць абгрунтавання падыходу да інтэрпрэтацыі катэгорыі энантыёсеміі як з’явы ўніверсальнага і сістэмнага характару захоўвае сваю актуальнасць.

Пад энантыёсеміяй варта разумець сумяшчэнне ўнутры адной і той жа моўнай адзінкі процілеглых значэнняў або адценняў значэнняў, актуалізацыя якіх абумоўлена кантэкстам. Так, прыкладамі энантыёсемічных слоў у беларускай і англійскай мовах з’яўляюцца наступныя: *абабіць* ‘стукнуўшы, прымусіць ўпасці, адшараваць ад чаго-небудзь, атрэсці’ – ‘прыбіць, пакрыўшы, абцягнуўшы чым-небудзь’; *аб’ехаць* ‘праехаць з краю, праехаць міма каго-небудзь, чаго-небудзь’ – ‘заехаць, пабываць у многіх месцах’; *абы-хто* ‘хто патрапіла, любы, кожны’ – ‘пра чалавека, які чымсьці адрозніваецца ад астатніх’; *адборны* ‘выдатнай якасці’ – ‘вельмі грубы, непрывабны, нягодны’; *аджартавацца* ‘адказаць на сур’ёзнае пытанне жартам’ – ‘перастаць жартаваць’; *дабро* ‘ўсё добрае, карыснае, патрэбнае’ – ‘нешта дрэннае, непатрэбнае, непрыдатнае’; *to draw* ‘апускаць жалюзі / заслону’ – ‘падымаць жалюзі / заслону’; *to dust* ‘запыліць, пасыпаць’ – ‘стрэсці пыл / крошкі’; *to walk* ‘з’яўляцца, маячыць’ – ‘сыходзіць’; *blessed* ‘бласлаўлены, святы’ – ‘пракляты, чортаў’; *note* ‘запіска, кароткі неафіцыйны ліст’ – ‘афіцыйны ліст, дыпламатычная нота’.

У лінгвістыцы тэрмін *энантыёсемія* як здольнасць слова сумяшчаць два супрацьлеглыя адзін аднаму значэнні з’явіўся ў канцы XIX ст. дзякуючы чэшскаму і расійскаму філолагу Вікенцію Шэрцлю. Пункт гледжання В. Шэрцля адносна таго, што энантыёсемія сустракаецца выключна ў прымітыўных неразвітых мовах, з’яўляецца прадметам дыскусій сярод лінгвістаў. Да прыкладу, Л. А. Новікаў падзяляе такі погляд на энантыёсемію і называе яе недахопам мовы, які ў сучасных літаратурных мовах павінен знікнуць. Праціўнікі падобнай трактоўкі энантыёсеміі (Я. І. Рывеліс, І. Н. Гарэлаў, М. Ю. Бродскі, А. Д. Шмялёў, К. В. Фёдарова, Л. В. Малахоўскі, Е. А. Літвінава, Н. І. Муродава) настойваюць, што ў сучасных развітых мовах дадзеная з’ява сустракаецца даволі часта і нясе ў сабе выключна прагрэсіўную тэндэнцыю.

Аб устойлівасці і жыццяздольнасці энантыёсеміі, якая ўзнікае на ўсіх узроўнях мовы, у цяперашні час сведчаць прысвечаныя даследаванню гэтай з’явы працы на матэрыяле англійскай, французскай, нямецкай, украінскай, рускай, венгерскай, іспанскай, турэцкай, арабскай, кыргызскай, узбекскай, кабардзіна-чаркескай і іншых моў і гаворак.

Энантыёсемія займае неадназначнае становішча ў сістэме мовы, паколькі лінгвісты яшчэ не прыйшлі да адзінай думкі пра тое, ці варта разглядаць дадзены феномен як самастойную катэгорыю, ці як адзін з варыянтаў антаніміі, аманіміі, палісеміі і іншых сумежных з’яў мовы.

Мы прытрымліваемся пункту гледжання В. Шэрцля, Л. А. Булахоўскага, К. В. Фёдаравай, М. Ю. Бродскага, В. Ю. Мелікян, Е. А. Літвінавай, Е. У. Шэлесцюк і Н. І. Муродавай, якія настойваюць на тым, што энантыёсемія – гэта самастойная катэгорыя, якая характарызуецца пераходнасцю, паколькі спалучае ў сабе прыкметы іншых з’яў мовы.

В. Ю. Мелікян фармулюе наступныя катэгарыяльныя прыкметы энантыёсеміі:

1) значэнні суадносяцца ўнутры адной моўнай адзінкі, што дазваляе аддзяліць гэтую з’яву ад аманіміі і антаніміі;

2) моўная адзінка мае некалькі значэнняў, што сведчыць аб яе сувязі са з’явай шматзначнасці;

3) значэнні ўнутры адной моўнай адзінкі з’яўляюцца супрацьлеглымі.

Энантысемію варта вылучаць ў самастойную катэгорыю па прычыне таго, што яна спалучае ў сабе асаблівасці некалькіх катэгорый (палісеміі, антаніміі, аманіміі, шматзначнасці), ні адна з якіх не валодае поўным наборам тых прыкмет, якія фарміруюць энантыёсемію.

У якасці яшчэ аднаго аргументу ў падтрымку катэгарыяльнай самастойнасці энантыёсеміі ў галіне лексічнай семантыкі В. Ю. Мелікян называе той факт, што яна, гэтак жа як і іншыя самастойныя лексіка-семантычныя катэгорыі, цалкам упісваецца ў рамкі бінарнай структуры слова (план выражэння і план зместу). Так, сінонімы – гэта розныя па форме і блізкія па значэнні адзінкі; антонімы – розныя па гучанні і процілеглыя па значэнні; амонімы – ідэнтычныя па гучанні і розныя па значэнні; энантыёнімы – ідэнтычныя па гучанні і процілеглыя па значэнні лексічныя адзінкі.

Пункт гледжання В. Ю. Мелікян падзяляюць К. В. Фёдарова і Е. А. Літвінава. У сваім дысертацыйным даследаванні К. В. Фёдарова прыходзіць да адназначнай высновы аб тым, што энантыёсемія гэтак жа, як і антанімія, аманімія і сінонімія, з’яўляецца самастойнай катэгорыяй моўнай сістэмы па прычыне таго, што валодае «аб’ёмнай лексіка-семантычнай характарыстыкай: супадзеннем ў плане выражэння і поўным, палярным разыходжаннем у плане зместу».

Энантыёсемія выступае ў якасці семантычнага працэсу, які фіксуе змены і рух паняццяў у мове і які змяняе значэнне слоў у выніку іх функцыянавання ў розных умовах. Усе існуючыя вызначэнні гэтага паняцця зводзяцца да таго, што энантыёсемія ўяўляе сабой адначасовае суіснаванне двух процілеглых значэнняў у межах семантыкі аднаго і таго ж слова. З аднаго боку, энантыёсемію можна разглядаць як катэгорыю, якая ўскладняе камунікацыю, але з іншага – як катэгорыю, якая непасрэдна адлюстроўвае філасофскую сутнасць любога прадмета або з’явы, а таксама дыялектычны характар пазнавальнага працэсу, які ажыццяўляецца ў моўнай форме.

А. А. Салавей

ВЕРА ЯК КАМПАНЕНТ ВЕРАГОДНАСЦІ Ў НАВУКОВЫМ ДЫСКУРСЕ НЕБЛІЗКАРОДНАСНЫХ МОЎ

У паўсядзённым жыцці чалавек сутыкаецца з сітуацыямі, якія патрабуюць ад яго прыняцця рашэння з улікам верагоднасці інфармацыі, якой ён валодае. *Верагоднасць* – лінгвапрагматычная катэгорыя, якая адлюстроўвае